

Pirjo Rauhala

Kirjastorakentamisessa kuvastuvat kirjastolaitoksen toiminta ja tavoitteet

Yleiset kirjastot arkkitehtuurikilpailussa vv. 1966–1984

Rauhala, Pirjo, Kirjastorakentamisessa kuvastuvat kirjastolaitoksen toiminta ja tavoitteet: yleiset kirjastot arkkitehtuurikilpailuissa vv. 1966–1984 [Library buildings reflect the function and the aims of the library: public libraries in architectural competitions in 1966–1984]. *Kirjastotiede ja informatiikka* 9(2): 44–50, 1990.

The article is based on the author's thesis for Master's degree in Library and Information Science at University of Tampere.

Since the public image of the library is partly created by its building, library buildings should be studied as a message of the function and the aims of the library. A qualitative content analysis was made of the documents related to 18 architectural competitions for public library buildings. Four components of the message were ascertained: 1) the presentation of the object to be planned, 2) the influence of the interest groups involved in the planning project, 3) the location of the building, and 4) the combination of types of functions to be served by multi-purpose building. In planning multi-purpose buildings the interest groups tend to strengthen the existing cumulative character of cultural hobbies.

Address: University of Tampere Library, Department of Medicine, P.O. Box 607, SF-33101 Tampere, Finland

Kirjastorakentamista ja -rakennuksia on totuttu tarkastelemaan esteettisestä, toiminnallisesta tai taloudellisesta näkökulmasta. Yleensä näitä kolmea näkökulmaa on pidetty vastakkaisina tai ainakin osittain toisensa poissulkevinä kirjastorakentamisen tavoitteina. Toimivan kirjastorakennuksen ei välttämättä odoteta täyttävän esteettisyyden vaatimusta tai päinvastoin, eikä taloudellisuuteen perustuvan suunnittelun johtoidean odoteta tuottavan kaunista eikä toimivaa rakennusta. Kirjastorakennus vaikuttaa kuitenkin myös kirjaston julkiseen kuvaan. Kirjastorakentamista pitäisikin tutkia myös siten, että selvitetään, millaisiksi kirjastolaitoksen toiminta ja tavoitteet ovat muodostuneet rakennustensa kautta.

Artikkeli perustuu kirjoittajan Tampereen yliopistossa tekemään kirjastotieteen ja informatiikan pro gradu -tutkielmaan. Siinä tavoitteena oli kehittää näkökulma, jonka avulla kirjastorakentamista voidaan tarkastella viestinä yleisen kirjastolaitoksen toiminnasta ja tavoitteista.

1. Tutkimuksen tavoitteet, tutkimusjoukko ja -aineisto

Tutkimuksen tavoitteiksi asetettiin kirjastorakentamisen viestin rakenteen ja sisällön selvittäminen. Kirjastorakentamisen viesti osoittautui ilmiönä laadulliseksi ja monisyiseksi sekä tutkimusongelmana vaikeasti analysoitavaksi.

Vaikka tutkimus osoitti, että kirjastorakentamisen viestiä voidaan tarkastella sen eri osatekijöistä käsin, on osatekijöitä pidettävä toisistaan riippuvaisina ja kirjastorakentamista siten tarkasteltava kokonaisuutena.

Vaikka kirjastorakennuksia koskevassa kirjallisuudessa on pyritty hahmottamaan kirjastorakentamisen ja kirjastolaitoksen välistä yhteyttä, on lähtökohtana ollut historiallisten kehityslinjojen löytäminen kirjastorakentamisesta (esim. Brawne 1970, Lushington & Mills 1979). Kirjastorakennusten kehitystä on tarkasteltu suhteessa aineistoon ja käyttäjiin ja toisaalta myös siten, että on kiinnitetty huomiota kirjaston sisäisen tilajaon kehittymiseen (Crass 1976).

Kirjastonkäyttöön vaikuttavien tekijöiden tutkimuksissa on rakennuksen merkitys tullut toistuvasti esiin. Kirjastorakennuksen ominaisuuksista erityisesti sijainnin on todettu vaikuttavan siihen, käytetäänkö kirjastoa lainkaan. Hyvin sijoitetun kirjaston on katsottu lisäävän kirjastonkäyttöä (esim. Loren 1976, 4.1). Suomessa mm. Vakkari (1983, 11) on todennut sijainnin olevan yksi niistä yleisen kirjaston tarjontatekijöistä, jotka vaikuttavat eniten vähän koulutusta saaneiden ja vähän lukevien kirjastonkäyttöön.

Valitsin tutkimuksen kohteeksi yleisiä kirjastoja koskevat arkkitehtuurikilpailut selvittääkseni, mistä tekijöistä kirjastorakentamisen viesti syntyy. Arkkitehtuurikilpailut soveltuivat tutkimuksen perusjoukoksi hyvin, koska ne todellisina suunnittelutilanteina konkretisoivat tutkimusongelman ja koska kilpailujen jäsentymistä erityisiksi suunnittelutilanteiksi (kilpailun etenemistä ks. esim. Arkkitehtuurikilpailut ja miten . . . 1981) voitiin käyttää mallina kirjastorakentamisen viestin rakenteen selvittämisessä. Tutkimusaineistoksi valittiin kilpailuasiakirjat tai niiden puuttuessa Arkkitehtuurikilpailuja -julkaisun kilpailuseloste.

Koska kirjastorakentamisen viestin rakennetta ja sisältöä haluttiin selvittää suhteessa todellisiin rakennuksiin, ei tutkimusjoukkoon valittu sellaisia arkkitehtuurikilpailuja, joissa yleinen kirjasto oli ollut aatekilpailun kohteena. Aatekilpailujen voidaan katsoa olevan luonteeltaan ideoita tuottavia, kun taas suunnittelukilpailulla ainakin pyritään lopulliseen ratkaisuun.

Tutkimusjoukkoon valittiin 18 yleistä kirjastoa koskevaa arkkitehtuurikilpailua, jotka esiteltiin Arkkitehtuurikilpailuja -julkaisussa sen ilmestymisen alkuvuodesta 1966 vuoteen 1987,

jolloin tutkimuksen aineisto pääosin kerättiin. Siten tutkimuksen kohteiksi valikoitui suunnittelutilanteita suomalaisen kirjastorakentamisen tähän asti vilkkaimmalta kaudelta, 1960- ja 1970-luvuilta (Packalén 1986, 12–13).

Tutkimuksen tavoitteiksi muodostuivat kirjastorakentamisen viestin rakenteen ja sisällön selvittäminen rakennussuunnitteluprosessin siinä osassa, johon arkkitehtuurikilpailu sijoittuu. Tavoitteena oli selvittää, miten ja millaisiksi yleisen kirjastolaitoksen toiminta ja tavoitteet muodostuivat tutkituissa yleistä kirjastoa koskevissa arkkitehtuurikilpailuissa vuosina 1966–1984.

2. Tutkimuksen menetelmä

2.1. Luokitusrunгон muodostaminen

Tarkastelun lähtökohtana oli se, että rakennettu ympäristö on sosiaalinen ja kulttuurinen tuote sekä toisaalta yhteisön jäsenten mielipiteisiin vaikuttava tekijä. Kirjastorakennusten suunnittelua tarkasteltiin toisaalta ilmiönä, jossa kuvastuvat yhteisön mielipiteet kirjastolaitoksesta ja toisaalta toimintana, jolla mahdollisesti pyritään vaikuttamaan siihen, mitä yhteisön jäsenet yleisestä kirjastosta ajattelevat. (Rauhala 1989, 20–21).

Koska tutkimuksen aineisto on luonteeltaan deskriptiivistä, ei-numeerista, oli luontevaa käsitellä sitä laadullisin menetelmin. Sellaiseksi valittiin sisällön analyysi (vrt. Suhonen 1983, 2–6 ja Pietilä, 1973, 4–7).

Kilpailuasiakirjojen ja kilpailuesittelyjen sisällön katsottiin heijastavan yhteisön käsityksiä kirjastosta. Aineistojen sisällön perusteella selvitettiin, millainen kuva yleisestä kirjastolaitoksesta yhteisölle pyrittiin antamaan.

Kirjastorakentamisen viestin rakenteen voidaan katsoa vastaavan sisällön erittelyssä luokitusrunkoa. Yleensä luokitusrunгон muodostaminen on sisällön erittelyssä vain välivaihe ja varsinaiset tutkimustulokset saadaan sen avulla, kun luokitusrunkoon sijoitetaan tutkimusaineiston tietoja ja mahdollisesti lasketaan, kuinka monta tietoa kuhunkin luokkaan saadaan. Tässä tutkimuksessa luokitusrunгон muodostaminen oli kuitenkin tutkimuksen tavoiteltu tulos.

Luokitusrunko muodostettiin tutkimusprosessin aikana vähitellen tutkimusaineiston jäsentyneisyyttä hyväksi käyttäen. Laadullinen

sisällön erittely muodostui vuorovaikutukselliseksi prosessiksi, jossa aineiston kerääminen ja jäsentäminen sekä tulosten raportointi ja verifiointi eivät olleet toisiaan seuraavia tutkimuksen vaiheita, vaan sellaisia laadullisen tutkimuksen komponentteja, jotka koko tutkimuksen ajan tarkentuiivat ja tarkensivat toisiaan (vuorovaikutuksellisesta tutkimusprosessista ks. Miles & Huberman 1984, 21–23).

Tutkimusjoukon 18 arkkitehtuurikilpailua jaettiin neljäksi ryhmäksi: kirjastot (2), kirjastotalot (4), monitoimitilat (6) ja keskuksat (6). Jako tehtiin sen mukaan, kuinka tärkeä osa suunnittelukohdetta kirjasto oli ollut (ks. liitetaulukko). Kilpailuasiakirjojen ja -esittelyjen sisältöä jäsennettiin seuraavalla tavalla.

Arkkitehtuurikilpailu on paitsi kilpailutilanne, myös suunnittelutilanne. Arkkitehtuurikilpailu käsitettiin kirjastorakennuksen suunnitteluprosessin osaksi, jossa tietyt intressiryhmät määrittelevät omista tavoitteistaan käsin sen, millaiseksi yleinen kirjasto muodostuu sekä rakennuksena että laitoksena. Tutkimuksen tavoitteena oli selvittää, mitä nämä intressiryhmät olivat tutkituissa vuosina 1966–1984 järjestetyissä arkkitehtuurikilpailuissa. Intressiryhmien selvittämisessä tärkein lähde oli kilpailuohjelmien se osa, jossa kerrottiin palkintolautakunnan kokoonpano. Tavoitteena oli myöskin selvittää, miten näiden intressiryhmien mukanaolo suunnittelussa vaikutti kilpailun lähtötilanteeseen. Suunnittelun intressiryhmistä erityisesti kirjastonhoitajien roolia arkkitehtuurikilpailuissa pyrittiin selvittämään.

Kilpailun lähtötilanteeksi tutkimuksessa nimettiin se suunnittelutilanteen osa, jossa suunnitteluongelma lopullisesti hahmotettiin ja määriteltiin. Kirjastorakentamisen viestin kannalta suunnittelun intressiryhmien ja kilpailun lähtötilanteen selvittäminen oli tarpeellista, koska siten saatiin selville, ketkä kirjastorakentamisella viestivät ja mikä oli heidän viestinsä pääasiallinen sisältö, ts. mihin uudella kirjastorakennuksella tosiasiallisesti pyrittiin.

Tutkimusjoukossa oli paljon sellaisia arkkitehtuurikilpailuja, joissa kirjasto oli vain osa suunnittelukohdetta. Siksi oli aiheellista selvittää, mitä muita tiloja suunnittelun kohteena olevissa rakennuksissa oli ja miten läheisesti ne kirjaston tiloihin liitettiin. Koska tutkimuksessa oltiin kiinnostuneita yleisestä kirjastosta *laitoksena* ja haluttiin selvittää, millaisia *toimintatyyppjä* kirjastoon liitettiin, katsottiin näiden

muiden tilojen edustavan niissä harjoitettavaa toimintaa, esim. kahvion virkistystä ja yhdessäoloa.

Koska kirjaston sijainnilla on todettu olevan merkitystä kirjastonkäytölle, tarkasteltiin kirjaston sijaintia yhtenä mahdollisena kirjastorakentamisen viestin muodostajana. Nämä tiedot lisättiin edellä kuvattuun kilpailuasiakirjojen sisältöön.

2.2. Luokitusrunko analyysin välineenä

Tutkimus osoitti, että jäsentämällä kirjastorakennusten suunnitteluprosessia

- a) suunnitteluongelmasta,
- b) suunnittelun intressiryhmistä,
- c) kirjaston sijainnista sekä
- d) kirjastoon liitetyistä toimintatyypeistä käsin saadaan tietoa kirjastorakentamisen viestin sisällöstä. Tämä jako on se tutkimuksen tuloksena syntynyt luokitusrunko, jonka avulla kilpailuasiakirjojen sisältöä jäsennettiin.

Suunnitteluongelma osoittautui tärkeäksi kirjastorakennussuunnittelun viestin muodostajaksi. Sen hahmottamisessa ja määrittelyssä viime kädessä osoitetaan, mihin uudella kirjastorakennuksella, kirjastorakennussuunnittelulla yleensäkin, pyritään.

Kirjastorakennusten suunnitteluprosessia voidaan jäsentää suunnitteluongelmasta käsin esim. siten, että selvitetään, mitkä tekijät vaikuttivat rakentamispäätöksen syntymiseen, miten suunnitteluongelman määrittelyssä perusteltiin uuden kirjaston tarve, millaisia vaatimuksia uudelle kirjastorakennukselle asetettiin, mitkä tavoitteista asetettiin etusijalle jne. Edelleen voidaan kirjastorakennusten suunnitteluprosessia jäsentää selvittämällä, oliko suunnitteluongelma yleensä määritelty tai kuinka tarkkaan se oli määritelty, ts. kerrottiinko suunnitteluprosessin missään vaiheessa, miksi uuden kirjastorakennuksen suunnitteluun ryhdyttiin, miksi tarvittiin uutta kirjastoa, mihin uudella kirjastolla pyrittiin, mihin uudella kirjastolla *ensisijaisesti* pyrittiin jne. Suunnitteluongelman merkitys kirjastorakennussuunnittelun viestin muodostajana perustui myös siihen, että sen määrittelyssä asetettiin tavoitteita ja annettiin arviointiperusteita, joiden voidaan katsoa ohjanneen suunnittelua.

Toisaalta voidaan olettaa, että väljällä suunnitteluongelman määrittelyllä tai sen määrittelymättä jättämisellä voidaan rakennussuunnittelu jättää edellä kuvattua ohjausta vaille. Silloin suunnitteluongelman ratkaisu ja siten sen määrittelykin annetaan varsinaisten rakennussuunnittelijoiden, esim. arkkitehtien tehtäväksi. Suunnittelun viestin kannalta tämä voi merkitä sitä, että kirjaston tavoitteista sellaisina kuin ne tulevat esiin suunnitteluongelman määrittelyssä päättävät muut kuin kirjastotoiminnan asiantuntijat, esim. kirjastonhoitajat. Vastuu suunnitteluongelman määrittelystä ja sitä kautta kirjaston toiminnan ja tavoitteiden määrittelystä siirtyy esim. arkkitehdeille tai kunnan hallinnon edustajille.

Kun kirjastorakennussuunnittelua tarkastellaan *suunnittelun intressiryhmistä* käsin, saadaan tietoa siitä, kenen on katsottava olleen vastuussa kirjastojen suunnittelusta. Kirjastorakennussuunnittelun viestin muodostajana intressiryhmien vaikutus perustuu siihen, että määrittäessään suunnitteluongelman ne määrittelevät myös kirjastolaitoksen toimintaa ja tavoitteita.

Tutkituista arkkitehtuurikilpailuista tunnistettiin seuraavat intressiryhmät: kunnan hallinnon, opetus- ja sivistystoimen ja arkkitehtonisen suunnittelun edustajat sekä kirjastonhoitajat ja -käyttäjät. Intressiryhmät vaikuttivat suunnitteluongelman määrittelyyn joko siten, että ne jo palkintolautakunnan jäseninä olivat julistamassa kilpailua ja sanelemassa sen tavoitteita tai siten, että niitä käytettiin asiantuntijoina arvostelemaan palkintolautakunnan valitsemia kilpailutöitä. Koska suunnitteluongelmaa tarkennettiin koko kilpailun ajan, painottui palkintolautakunnassa olleiden intressiryhmien vaikutus. Olivathan nämä intressiryhmät olleet mukana kilpailuprosessissa sen alusta saakka. Sen sijaan asiantuntijoina käytettyjen intressiryhmien vaikutus muodostui vähäiseksi, koska arvostelun aikana suunnitteluongelma oli pääosin jo määritelty, eikä näiden ryhmien tehtäväksi enää jäänyt kuin valittujen kilpailutöiden yksityiskohtiin puuttuminen.

Tutkimuksessa varmistui, että sijainnin määrittelyä voidaan pitää kirjastorakennussuunnittelun viestin muodostajana. Kirjastorakennussuunnittelua voitiin jäsentää kirjaston sijainnin määrittelystä käsin siten, että jäsenitys tuotti tietoa kirjastolaitoksen tavoitteista ja toiminnasta. Yleinen kirjasto suunniteltiin tutkituissa kilpailuissa lähes poikkeuksetta rakennettavaksi

keskustaan tai ainakin sen tuntumaan. On syytä olettaa, että kirjaston keskeisestä sijainnista on tullut kirjastorakennussuunnittelun sääntö, jonka perusteita ei enää mietitä. Muutamassa tapauksessa suunnittelukohteen keskeinen sijainti näyttää aiheuttaneen sen, että kirjasto tuli mukaan suunnitelmaan, otettiin osaksi suunnittelukohtetta. Näissä tapauksissa kirjastolle ei valittu sijaintia, vaan sijainti valitsi kirjaston. Kirjastorakennussuunnittelun viestin kannalta tämä voi merkitä sitä, että suunnittelun lähtökohdat, esim. suunnitteluongelman määrittely, eivät ole sidoksissa kirjastolaitoksen tarpeisiin vaan esim. kaupunkikuvallisiin tavoitteisiin.

Kirjastorakennussuunnittelun viestiin vaikutti myös se, millaisiin tiloihin yleinen kirjasto suunniteltiin liitettäväksi. Kirjastoon liitetyt tilat voidaan ymmärtää myös kirjastoon liitetyiksi toimintatyypeiksi, jotka yhdessä kirjaston kanssa muodostavat kirjastotalon, monitoimitalon tai keskuksen *toimintayhdistelmän*. Toimintayhdistelmä on yksi kirjastorakennussuunnittelun viestin tärkeimpiä osatekijöitä, koska sen kautta määräytyy, mille ryhmille kirjasto on tarkoitettu ja millaiseksi kirjaston suhde siihen liitettyihin toimintatyyppihin käsitetään. Viime kädessä kirjastoon liitettyjen toimintatyyppien avulla saadaan tietoa yleisen kirjastolaitoksen asemasta yhteisössä.

Kirjastotalojen, monitoimitalojen ja keskusten toimintayhdistelmiä voidaan tarkastella myös siten, että kiinnitetään erityistä huomiota toimintatyyppien mahdolliseen kasautumiseen ja siihen, millaiseksi toimintayhdistelmässä määritellään kirjaston suhde siihen liitettyihin toimintatyyppihin. Kun vielä otetaan huomioon kirjaston ja muiden toimintatyyppien käyttäjät, voidaan osoittaa myös käyttäjien mahdollinen kasautuminen sellaisissa suunnittelukohteissa, joissa kirjasto on liitetty johonkin tai joihinkin muihin toimintatyyppihin. Kirjastorakennussuunnittelun viestin kannalta muiden kuin kirjastotalojen liittäminen kirjastoon voi merkitä sitä, että kirjasto saa joko päätoiminnan tai tukitoiminnan luonteen. Toimintatyyppien kasautuminen taas voi merkitä sitä, että kirjastoon liitetyt toimintatyyppit määrittävät sen, ketkä kirjastoa käyttävät, kenelle se on ensisijaisesti tarkoitettu.

3. Tulokset

Vuosina 1966—1984 järjestetyissä yleisiä kirjastoja koskevissa 18 arkkitehtuurikilpailussa kirjastorakennussuunnittelun viestin sisältö oli edellä kuvatulla tavalla jäsennettyä seuraava.

Suunnitteluongelma, jota tutkimuksessa kutsuttiin kilpailun lähtötilanteeksi, määrittyi arkkitehtuurikilpailuissa vähitellen. Kilpailun lähtötilannetta tarkennettiin koko kilpailuprosessin ajan siten, että kilpailuohjelmassa annettiin enemmän tavoitteita rakentamiselle kuin tavoitteita ja määritelmiä suunnittelukohteelle. Tämän voidaan katsoa johtuvan osaksi arkkitehtuurikilpailujärjestelmän luonteesta: kilpailulla pyritään myös uusien ideoiden tuottamiseen, jonka tiukka suunnitteluongelman määrittely voisi estää. Tyypillistä oli kuitenkin se, että kaupunkikuvalliset tavoitteet kilpailun lähtötilanteessa korostuivat. Näiden tavoitteiden korostumisen voidaan katsoa olevan yhteydessä siihen, että suunnittelukohteet olivat yleensä keskustassa, sen tuntumassa tai ainakin maisemallisesti merkittävällä paikalla. Kirjastorakennussuunnittelun viestin kannalta kaupunkikuvallisten tavoitteiden korostumisen voidaan kuitenkin katsoa merkinneen sitä, että arkkitehtuurikilpailuissa kirjaston tavoitteet ja toiminta eivät olleet niitä tekijöitä, jotka ensisijaisesti otettiin huomioon suunnitteluongelmaa määriteltäessä. Väitettä tukee Ritva Sievänen-Allenin (1989, 229) näkemys siitä, että Suomessa kirjastorakennukset ovat joissakin tapauksissa tyydyttäneet julkisten kulttuurirakennusten tarvetta eikä kirjaston tarvetta.

Jos kilpailun lähtötilanteen määrittelyssä mainittiin kirjaston tilanne, oli se yleensä määrällisesti kuvailtu. Kirjaston uusien tilojen tarvetta perusteltiin esim. siten, että todettiin entisten tilojen olevan ahtaat. Uusien tilojen tarvetta perusteltiin myös siten, että viitattiin uuden rakennuksen vaikutukseen kirjaston käytölle, mutta silloinkin määrällisesti. Uuden kirjaston ennustettiin lisäävän lainausten, lainaajien ja aineiston määrää. Laadullisia perusteita, esim. viittauksia kirjastopalvelujen tuleviin kehitysnäkymiin, käytettiin pääasiassa vain niissä kahdessa arkkitehtuurikilpailussa, joissa suunnittelukohteena oli pelkkä kirjastorakennus. Kirjastorakennussuunnittelun viestin kannalta määrällisten tavoitteiden korostumisen voidaan olettaa heijastavan tilannetta, jossa kirjastolaitos perustelee tai joutuu perus-

telemaan toimintaansa määrällisesti, lainaaja-, lainaus- ja aineistotilastoilla. Koska määrälliset tavoitteet olivat tyypillisiä niissä arkkitehtuurikilpailuissa, joissa kirjasto oli liitetty johonkin tai joihinkin muihin toimintoihin, voidaan olettaa, että kirjastolaitos joutuu perustelemaan toimintaansa määrällisesti erityisesti silloin, kun se toimii yhdessä jonkin muun toimintatyyppin, esim. aikuis- ja erityisalan opetuksen kanssa.

Suunnittelun tärkeimmät intressiryhmät olivat kunnan hallinnon edustajat, opetus- ja sivistystoimen edustajat sekä arkkitehtonisen suunnittelun edustajat. Sen sijaan kirjastonhoitaja oli mukana kilpailuprosessissa joko palkintolautakunnan jäsenenä tai asiantuntijana vain kahdessa kilpailussa, huolimatta siitä, että kaikissa tutkituissa kilpailuissa kirjasto oli osa suunnittelukohdetta. Näistä kahdestatoista kilpailuista vain viidessä kirjastonhoitaja oli palkintolautakunnan jäsen. Huomattava on, että niissä kahdessa kilpailussa, joissa suunnittelukohteena oli pelkkä kirjasto, kirjastonhoitaja oli palkintolautakunnan jäsen. Kirjastorakennussuunnittelun viestin kannalta tämä voidaan tulkitella siten, että kirjaston toiminnan suunnittelusta vastasivat alussa mainitut intressiryhmät. Kirjastonhoitajan osallistumista suunnitteluun pidettiin kuitenkin tärkeänä, jos kirjasto oli merkittävä osa suunnittelukohdetta. Kuitenkaan se, että kirjasto on osa suunnittelukohdetta ei näytä olevan riittävä syy kirjastonhoitajan osallistumiseen suunnitteluun.

Kirjastonhoitajien asiantuntijalausunnoista heijastuivat ne käytännön ongelmat, jotka kirjastotyöntekijät päivittäin kohtaavat. Sen sijaan kirjastorakentamisen viestinnälliseen näkökulmaan kirjastonhoitajat eivät yleensä olleet kiinnittäneet huomiota, ehkä näkökulman uutuu- den takia. Käytännön ongelmista erottui valvonta, jonka kirjastonhoitajat toivat yleensä esiin lausunnoissaan, ei kuitenkaan aina yhtä korostetusti. Käytännön ongelmien esiintuloa voidaan selittää sillä, että koska kirjastonhoitajat päästessään osallistumaan suunnittelu- prosessiin yleensä vasta siinä vaiheessa kun suunnitteluongelma oli jo määritelty, ei kirjastonhoitajien tehtäväksi jäänyt muuta kuin suunnitelmien yksityiskohtiin puuttuminen. Voidaan väittää, että tässä tilanteessa kirjastonhoitajien tehtävänä oli enää täyttää ne rooli- odotukset, joita muut suunnittelun intressiryhmät olivat heille asettaneet. Kirjastonhoitajien

katsottiin olevan asiantuntijoita kirjastotyön käytännön ongelmissa, erityisesti valvonnassa, ei kirjaston toiminnan ja tavoitteiden määrittelyssä.

Arkkitehtuurikilpailuissa kirjasto sijoitettiin keskustaan. Kirjastorakennussuunnittelun viestien kannalta keskeisen sijainnin voidaan olettaa merkitsevän ainakin sitä, että yleisen kirjaston sijoittamisesta keskustaan on tullut valitseva tapa ja mahdollisesti sitä, että yleinen kirjasto oli arkkitehtuurikilpailuissa niin yleisesti hyväksytty laitos, ettei sen sijoituksesta keskustaan tai maisemallisesti arvokkaalle paikalle kiistely. Keskeisen sijainnin voidaan kuitenkin katsoa osin aiheuttaneen sen, että tutkimusjoukon arkkitehtuurikilpailuissa kaupunkikuvalliset tavoitteet korostuivat.

Tutkimusjoukkoon valituista 18 arkkitehtuurikilpailusta 16 oli sellaisia, joissa kirjastoon oli liitetty jokin tai joitakin muita toimintatyyppiä. Tyypillisiä yleiseen kirjastoon liitettyjä toimintatyyppiä olivat aikuis- ja erityisalan opetus, teatteri ja konsertit, näyttelyt, virkistys ja yhdessäolo sekä hallinto. Monitoimitalon toimintayhdistelmä saattoi olla kirjasto + teatteri + näyttelyt + konsertit. Kirjastorakennussuunnittelun viestien kannalta toimintayhdistelmät ja toimintojen kasaaminen merkitsee kirjaston palvelujen suuntaamista liitännäispalvelujen käyttäjille. Ainakin kirjaston käyttö tehdään näille ryhmille helpoksi siten, että kirjasto sijoitetaan teatterin tms. yhteyteen.

Kirjaston liittäminen johonkin tai joihinkin muihin toimintatyypeihin antoi sille joko päätoiminnan tai tukitoiminnan luonteen. Tukitoiminnaksi kirjasto määriteltiin erityisesti monitoimitaloissa. Yleensä palkintolautakunta katsoi toimintayhdistelmästä olevan kirjastolle hyötyä.

Vaikka kirjasto oli monitoimitalojen ja keskusten toimintatyypeistä käytetyin ja sen käytökynnys on kulttuuriharrastuksista matalin, annettiin kirjastolle tueksi arkkitehtuurikilpailuissa usein jokin muu toimintatyyppi, jonka tarkoituksena oli johdattaa ihmisiä muista toimintatyypeistä kirjastoon. Kirjastorakentamisen viestien kannalta tämä voidaan tulkita siten, ettei arkkitehtuurikilpailujen lähtötilanteessa ole käytetty hyväksi suomalaisten kulttuuriharrastuksia koskevaa tietoa. Tutkimustiedon ja arkkitehtuurikilpailuissa esiintyvien toimintayhdistelmien välinen ristiriita tuli esiin myös

siinä, ettei toimintatyyppien yhdistelemisessä oltu otettu huomioon sitä, että niiden avulla ehkä edistetään kulttuuriharrastusten kasaantumista.

Lopuksi

Kirjastorakentamisen viestien rakennetta ja sisältöä selvitettiin tutkimuksessa vain siltä osin kuin se tuli esiin osassa kirjastorakennuksen suunnitteluprosessia, arkkitehtuurikilpailuissa. Ilman lisätutkimusta tuloksia ei voi yleistää koskemaan koko kirjastorakentamista. Kuitenkin esim. kirjaston sijainti on viestien rakennetekijöistä sellainen, että sekä kirjastorakentamista, kirjastorakennusten suunnittelua että valmiita kirjastorakennuksia voidaan tarkastella sijainnin näkökulmasta siten, että saadaan tietoa siitä, miten juuri sijainti viestii kirjastolaitoksesta. Suunnitteluongelman ja suunnittelun intressiryhmien määrittäminen silloin, kun tarkastelun kohteena on valmis kirjastorakennus, on myös mahdollista. Kun kirjastorakennusten suunnittelua tarkastellaan kiinnittämällä huomiota suunnittelun tavoitteisiin ja tavoitteiden asettajiin, voidaan valmiita kirjastorakennuksia vastaavasti tarkastella siten, että pyritään selvittämään, mitkä tavoitteista toteutuivat ja kenen tavoitteet valmiissa rakennuksessa toteutuivat.

Koska tutkimus perustui arkkitehtuurikilpailujen asiakirja-aineistoon siten, että kirjastorakennussuunnittelun viestien rakenne nousi esiin aineiston ominaisuuksista, voidaan tulokset yleistää ainakin arkkitehtuurikilpailuja koskeviksi. Yleisiä kirjastoja koskevia arkkitehtuurikilpailuja voidaan jäsentää suunnitteluongelman, intressiryhmien, suunnittelukohteen sijainnin ja toimintayhdistelmän näkökulmasta siten, että saadaan tietoa yleisen kirjastolaitoksen toiminnasta ja tavoitteista. Ennen kuin tulokset voidaan yleistää koskemaan kaikkia kirjastorakennusten suunnittelutilanteita, on pyrittävä jäsentämään samalla tavalla myös sellaisten kirjastorakennusten suunnittelua, jossa ei ole samalla kyse kilpailutilanteesta. Vaihtoehtoisesti olisi selvitettävä, miten kilpailutilanne vaikuttaa suunnitteluun, jos se siihen vaikuttaa jne.

Tutkimus osoitti, että kirjastorakentamisen viestiä voidaan tutkia todellisten suunnittelu-

tilanteiden, yleisiä kirjastoja koskevien arkkitehtuurikilpailujen, avulla. Arkkitehtuurikilpailujen tarkasteleminen viestinnällisestä näkökulmasta osoitti epäkohtia kirjastorakentamisessa, esim. suomalaisten kulttuuriharrastusten kasaantumista koskevan tiedon käyttämättä jättämisen suunnittelukohteiden toimintayhdistelmistä päätettäessä. Tämä osoittaa näkökulman tarpeellisuuden ja perustelee sen edelleen kehittämistä.

Hyväksytty julkaistavaksi 8. 5. 1990.

Lähteet

- Arkkitehtuurikilpailut ja miten ne järjestetään, toim. Pertti Solla. Helsinki 1981.
- Brawne, M., *Libraries, architecture and equipment*. London 1970.
- Crass, H.M., *Bibliotheksbauten des 19. Jahrhunderts in Deutschland*. München 1976.
- Loren, B.W., *Libraries*. Teoksessa *Planning buildings for education, culture and science*, ed. Edward D. Mills, s. 4.1.—4.14. East Kilbride 1976.
- Lushington, N. & Mills, W.N., *Libraries designed for users: a planning handbook*. New York 1979.
- Miles, M.B. & Huberman, A.M. *Qualitative data analysis: a sourcebook of new methods*. Beverly Hills 1984.
- Packalèn, U., *Kirjasto tänään ja huomenna*. Teoksessa *Kirjastotilojen suunnittelu: opas kirjastorakennusten ja -huoneistojen suunnittelijoille, toimituskunta Eeva-Maija Tammekän et al.*, s. 9—20. Helsinki 1986.
- Pietilä, V., *Sisällön erittely*. Helsinki 1973.
- Rauhala, P., *Kirjastorakentaminen kirjastolaitoksen viestinä: yleiset kirjastot arkkitehtuurikilpailuissa vv. 1966—1984*. Kirjastotieteen ja informatiikan pro gradu -tutkielma. Tampere 1989.
- Sievänen-Allen, R., *Avoim pohjakaava ja sen käyttöönotto Suomen kirjastoarkkitehtuurissa ennen vuotta 1940: kuvaus kirjastorakentamisen kehityksestä, esimerkeinä Tampereen ja Viipurin kaupunginkirjastot sekä Åbo Akademin kirjasto, Jyväskylä studies in the arts: 32*. Jyväskylä 1989.
- Suhonen, P., *Kvalitatiivisen tutkimuksen asema sosiaalitieteissä*. Teoksessa *Pehmeät menetelmät sosiaalitutkimuksessa: käytännön kokemuksia ja keskustelua*, Tampereen yliopisto. Yhteiskuntatieteiden tutkimuslaitos B: 38, s. 1—15. Tampere 1983.
- Vakkari, P., *Kirjaston tarjonta lainaamisen virikkeenä, Tampereen yliopiston kirjastotieteen ja informatiikan laitoksen tutkimuksia: 16*. Tampere 1983.
- ## Tutkimusjoukkoon valitut arkkitehtuurikilpailut
- Kirjastot:*
Kouvolan kirjastotalon suunnittelukilpailu, 10. 2. 1969—10. 5. 1969
Kuhmon pääkirjaston arkkitehtuurikilpailu, 16. 1. 1984—15. 5. 1984
 - Kirjastotalot:*
Nurmon peruskoulun ja pääkirjaston kutsukilpailu, 3. 9. 1971—30. 12. 1971
Jyväskylän kaupungin pääkirjasto- ja työväenopistorakennuksen suunnittelukilpailu, 3. 12. 1974—30. 4. 1975
Tampereen kirjastotalon suunnittelukilpailu, 3. 3. 1978—11. 9. 1978
Joensuun kirjastotalon arkkitehtuurikilpailu, 30. 6. 1981—4. 12. 1981
 - Monitoimitalot:*
Helsingin itäkeskuksen monitoimitalon ja seurakuntakeskuksen suunnittelukilpailu, 15. 9. 1976—18. 1. 1977
Espoon kulttuurikeskuksen suunnittelukilpailu, 12. 4. 1979—15. 10. 1979
Iisalmen kaupungin kirjasto- ja kulttuuritalon suunnittelukilpailu, 20. 11. 1979—22. 4. 1980
Kuusankoski-talon suunnittelukilpailu, 10. 2. 1980—16. 6. 1980
Pieksämäen kulttuurikeskuksen yleinen arkkitehtuurikilpailu, 26. 6. 1982—17. 12. 1982
Kiimingin lukion, pääkirjaston ja vapaa-aikakeskuksen arkkitehtuurikilpailu, 15. 10. 1984—30. 1. 1985
 - Keskukset:*
Valkeakosken kaupungin hallinto- ja kulttuurikeskuksen suunnittelukilpailu, 13. 2. 1966—18. 5. 1966
Jämsän kunnan Hiidenmäen urheilu- ja kirjastotalon suunnittelukilpailu, 23. 2. 1966—10. 6. 1966
Kauniaisten kaupungin hallinto- ja kulttuurikeskuksen yleinen suunnittelukilpailu, 15. 1. 1974—29. 4. 1974
Kemijärven hallinto- ja kulttuurikeskuksen arkkitehtuurikilpailu, 7. 11. 1979—26. 2. 1980
Järvenpään kaupungin hallinto- ja kulttuurikeskuksen suunnittelukilpailu, 8. 6. 1981 — 1. vaihe 6. 11. 1981, 2. vaihe 19. 4. 1982
Lahden kulttuurikeskuksen suunnittelukilpailu, 23. 4. 1982—30. 9. 1982